

POVIJESNE POUKE RUSKE REVOLUCIJE 1917.

Dragutin Lalović

On the occasion of the anniversary, the author analyses domains and the character of the Russian Revolution breaking from the imperialistic barbarianism and establishing the Soviet governance. Through the critical lessons of this revolution regarding relations of the Party and society in Stalin's era, the author refers to the illusions and deceptions of this historical act. After hundred years we can evaluate its revolutionary impulses, programme dedications, and say that it should be considered as the "civilizational standard opposed to the barbarianism of both the capitalistic and Socialist-Stalinist imperialism, as well as to the global militarisation of the world".

Civilizacijski raskid s imperijalističkim barbarstvom?

U temeljnom programskom dokumentu Ruske revolucije, „Deklaraciji o pravima radnoga i eksploatiranog naroda“, usvojenom na Trećem zasjedanju Sveruskog Sovjeta radničkih, vojničkih i seljačkih deputata, 12. januara 1918. godine (25. po novom kalendaru), svečano je i samosvjesno obznanjeno: „Izražavajući nepokolebljivu odlučnost da čovječanstvo istrgne iz pandži finansijskog kapitala i imperijalizma, koji su u ovom ratu, najzločinačijem od svih ratova, krvlju natopili zemlju“,

ova deklaracija inzistira na „potpunom raskidu s *barbarskom politikom buržoaske civilizacije*, koja je blagostanje eksploatatora i malog broja izabраниh nacija gradila na porobljavanju stotina milijuna radnog stanovništva u Aziji, u kolonijama uopće i u malim zemljama.“ (Vidi: Mrđević, 1989: 162; istaknuo - D. L.).

Tim je univerzalnim jezikom prava, Ruska revolucija definirala sebe kao planetarni *protuimperijalni projekt koji obznanjuje početak kraja klasne pretpovijesti, barbarstva rata i kolonijalnog tlaćenja*.

Pritom su dvojica ključnih aktera Ruske revolucije, Lenjin i Trocki, bili svjesni paradoksa svake revolucije, strahovitog raspona između njezine plemenite programatike i masovnoga barbarskog nasilja i terora bez kojih ne može. Nije im bilo nepoznato mišljenje velikoga francuskoga socijalističkoga prvaka i povjesničara Jeana Jaurès: „Revolucije su barbarski oblik napretka. Ma koliko plemenita, plodna i nužna bila revolucija, ona je vazda pripadala nižoj i poluživotinjskoj epohi čovječanstva“.

Još je dalekovidnije bilo upozorenje kojim Jaurès unaprijed objašnjava dramu ruskih revolucionara u svojoj klasičnoj *Socijalističkoj povijesti francuske revolucije (1901-1908)*:

„Kada se jedna velika revolucionarna zemlja istodobno bori protiv naoružanih unutrašnjih frakcija i protiv svijeta, kada i najmanje oklijevanje ili najmanja greška može za čitava stoljeća možda upropastiti sudbinu novog poretka, oni koji upravljaju tim golemim pothvatom nemaju vremena da pridobijaju otpadnike, uvjeravaju svoje protivnike. Oni ne mogu voditi mnogo računa o duhu rasprave, o duhu kombinatorike. Treba da se bore, da djeluju i, da bi očuvali netaknutom svu svoju snagu djelovanja, da je ne bi uludo proharčili, od smrti traže da oko njih napravi onu prisnu jednoglasnost za kojom vapiju“ (navod prema: Souvarine, 1989: 184-185).

Svjetsko-povijesni prevrat

Stoljetna mitologizacija smisla, karaktera i dometa velike Ruske revolucije 1917. suočava se s jedva premostivim predujverenjima i elementarnim nerazumijevanjima. Kao i velika Francuska revolucija iz 1789. prije toga, bila je i ostala podložna tmastim mitskim zaprekama, kao da smo osuđeni na puko ideologijsko izjašnjavanje za ili protiv nje, na ostrašćene krajnosti desne demonizacije i tzv. lijeve idolizacije. Pa je navodno ili riječ o kobnome rodnom mjestu staljinističkog totalitarizma, ili pak o osvitu novoga kozmopolitskog komunizma.

Suglasje je, čini se, samo u prepoznavanju subjekta i karaktera Oktobarske revolucije kao komunističke ili boljševičke, što politički i intelektualni akteri već puno stoljeće podjednako nekritički ili glorificiraju ili osuđuju u nekoj vrsti trajnoga ideologijskoga građanskog rata.

Možda je ipak moguće probiti se do razumijevanja Ruske revolucije, u duhu čuvene spoznajne pozicije „proširene svijesti“ *promatrača*, koji je ovako sudio o Francuskoj revoluciji:

„Revolucija jednog pametnog naroda, koja nam se u naše vrijeme odigrala pred očima, može uspjeti ili promašiti; može do te mjere biti ispunjena bijedom i grozotama da se dobronamjieran čovjek, i kad bi se smio nadati da će se ona pri drugom pokušaju moći s uspjehom izvesti, nikada ne bi odlučio da po tu cijenu izvrši taj pokus - ta revolucija, kažem, u duši svih promatrača (koji sami nisu upleteni u igru) nailazi po njihovoj želji na takvo *suosjećanje* koje se gotovo graniči s entuzijazmom i čije je očitovanje čak skopčano s opasnošću, suosjećanje koje, dakle, ne može imati nikakav drugi uzrok osim moralne obdarenosti ljudskog roda.“ (Kant, *Spor među fakultetima*, 1798).

U nastojanju da u ovom povijesnom povodu, nakon cijelog stoljeća, pokušamo progovoriti o Ruskoj revoluciji na kritički i

objektivan način, *sine ira et studio*, možemo se načelno osloniti na mjerodavni sud vrhunskoga pravnog znanstvenika (povjesničara i teoretičara) Harolda J. Bermana u njegovoj klasičnoj knjizi *Pravo i revolucija. Obrazovanje zapadne pravne tradicije* (1983). Sagledavajući Rusku revoluciju 1917. u milenijskoj perspektivi, Berman pokazuje da su za *zapadnu pravnu tradiciju* velike revolucije konstitutivne (1075, 1527, 1640, 1776, 1789, 1917). Pritom pod revolucijom podrazumijeva „fundamentalnu, brzu, nasilnu i trajnu promjenu društvenog sustava u cjelini“. Šest velikih revolucija (jedna univerzalna i pet nacionalnih) bile su „totalne“ u smislu da nisu samo stvarale nove oblike vladavine nego također i „nove strukture društvenih i kulturnih odnosa, nove kulture odnosa između crkve i države, te nove strukture prava, kao i nove vizije zajednice, nove perspektive povijesti, te novi niz univerzalnih vrednota i vjerovanja“ (str. 20). Počevši od 11. i 12. stoljeća, pravne se institucije Zapada kontinuirano razvijaju kroz generacije i stoljeća, pri čemu svaka generacija svjesno gradi na radu prethodnih generacija. Velike nacionalne revolucije momenti su organskog rasta pravne tradicije Zapada (od Njemačke reformacije 1517, preko Engleske 1640, Američke 1776. i Francuske 1789. revolucije, do Ruske revolucije 1917). Time je i Ruska revolucija 1917. upisana u povijesnost prava na Zapadu, u oblikovanje *transnacionalne pravne kulture* u kojoj „pravo u važnim aspektima transcendirira politiku“ (str. 9).

Ako je, dakle, Ruska revolucija svjetsko-povijesni prevrat koji je odlučujuće utjecao na posljednje stoljeće drugog milenija, tek se tada pred nama otvaraju krupne povijesne dvojbe i spoznajne poteškoće.

Izravno bi valjda moralo biti očito da se o povijesnim dometima Ruske revolucije ne može valjano suditi samo na temelju konačnog kraha Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, niti na temelju navodnoga kontinuiteta te revolucije od 1917. do 1991.

Karakter Ruske revolucije 1917.

Ustvrđimo najprije: Ruska se revolucija ne može svesti na Oktobarsku, na boljševičko preuzimanje vlasti. Naime, i Oktobarska i Februarska revolucija sekvence su iste epohalne revolucije, od rušenja carstva i uspostavljanja demokratske republike do uspostavljanja radničko-seljačke sovjetske republike. Subjekt te revolucije, od početne do završne faze, očito nije bila niti jedna jedina stranka pojedinačno; riječ je o *plebejskoj, narodnoj revoluciji* kroz postupnu socijalnu i političku radikalizaciju vojničkih, radničkih i seljačkih masa u borbi za „mir, kruh, zemlju i slobodu“. Nakon što je ruski samodržac bio prisiljen abdicirati, čime je započela nacionalno-demokratska faza revolucije, nije formirana samo tzv. Privremena vlada nego istodobno s njome i sovjeti radničkih, vojničkih i seljačkih deputata kao izravni oblici radničko-seljačke vlasti. Revolucija započinje, dakle, u znaku dvojstva vlasti između buržoaske Vlade i radničko-seljačkih sovjeta, pri čemu napetost među njima stalno raste zbog nespremnosti i nesposobnosti najprije kadetsko-menjševičke, a zatim i čisto menjševičke vlade da zadovolje glad naroda za mirom i seljaštva za zemljom. Usprkos vojnom debaklu ruske armije, Privremena vlada sve do svog neslavnog kraja ponaša se stupidno „patriotski“ i pokušava nastaviti s ratom te čak samoubilački ujesen 1917. zabranjuje seljaštvu da zauzme i raspodijeli (već zauzetu i raspodijeljenu!) zemlju veleposjednika. Uoči „oktobarskog prevrata“ Privremena vlada gubi gotovo svaki ugled i utjecaj, a zbiljsku moć posve preuzimaju sovjeti, pa se formalno dvovlašće napokon dokida bez ikakve upotrebe sile.¹ Potpunu vlast preuzima Petrogradski

¹ „Pobuna je pronašla svoj put u moralnoj snazi – neodoljivom pritisku goleme mase demokratskog mišljenja organiziranog u sovjetskom pokretu - i tako je zavarala generacije povjesničara koji su najveću narodnu revoluciju u povijesti pogrešno protumačili kao vojni puč.“ (Faulkner, 2017: 215).

Sovjet, pod vodstvom Trockoga, a ne boljševička partija. U tom trenutku boljševici najzad imaju većinu, zajedno s lijevim eserima, u radničko-seljačkoj vlasti.

„Privremena vlada, bez ikoga da je brani, jednostavno se rasplinula u zraku“ (Hobsbawm). Nasuprot „hladnoratovskoj mitologiji“, Lenjin nije bio „organizator državnog udara“, pa se valja suglasiti s uvidom da „jedini pravi kapital koji su on i boljševici posjedovali bila je sposobnost prepoznavanja želje masa; sposobnost da, kako su stvari stajale, njima *rukovode tako što su znali kako da ih slijede*“. „Nagla radikalizacija ... boljševike je nedvojbeno gurala prema osvajanju vlasti... kada je taj trenutak došao, *vlast se nije morala osvojiti, već samo uzeti*“ (Hobsbawm, 2009: 61–62; sve istaknuo – D. L).

Otuda se valja suglasiti s uvidom da je „revolucija bila masovni pokret naroda koji se temeljio na participativnoj demokraciji, a ne prevrat s ciljem instaliranja diktature“ (Faulkner, 2017: 2). S obzirom na svoga glavnog aktera, Ruska revolucija u toku 1917. nije bila, niti je mogla biti, komunistička revolucija, jer komunista (još) nije bilo, boljševici su još bili socijademokrati. Niti su radikalni zahtjevi masa za izlazak iz rata, za zauzimanje zemlje, za slobodu od tlačenja (još) bili po svom sadržaju specifično socijalistički.

Inicijalne emancipacijske ambicije Ruske revolucije

Kao što je Deklaracija o pravima čovjeka i građanina Francuske revolucije pregnantno iskazala epohalni program političke emancipacije čovjeka kao građanina, tako je i Ruska revolucija u svojim dvjema deklaracijama iskazala marksistički program socijalne emancipacije čovjeka kao radnika. Obje deklaracije nose prepoznatljiv žig boljševičke koncepcije novog poretka, „socijalističke organizacije društva“.

Prema Deklaraciji o pravima radnoga i eksploatiranog naroda (1918), utvrđuje se:

„1. Rusija se proglašava republikom sovjeta radničkih, vojničkih i seljačkih deputata. Sva vlast, centralna i lokalna, pripada tim sovjeticima.

2. Ruska Sovjetska Republika konstituira se na temelju slobodnog saveza slobodnih nacija kao federacija sovjetskih nacionalnih republika.“

Zalažući se za socijalističku organizaciju društva i pobjedu socijalizma u svim zemljama, Deklaracija precizira da to znači:

1. „Ukida se privatno vlasništvo nad zemljom“, i sva se zemlja „proglašava imovinom čitavoga radnog naroda“.

2. „Potvrđuje se Zakon o radničkoj kontroli... kao prvi korak prijelazu tvornica, rudnika, željeznica i ostalih sredstava za proizvodnju i saobraćaj u vlasništvo radničko-seljačke države“.

3) „Potvrđuje se prijelaz svih banaka u vlasništvo radničko-seljačke države kao jedan od uvjeta *oslobođenja radnih masa od jarma kapitala*“.

4) Dekretira se „naoružavanje trudbenika, formiranje socijalističke crvene armije radnika i seljaka“ radi uklanjanja opasnosti od „obnavljanja svake mogućnosti vlasti eksploatatora“.

U skladu s antikapitalističkim točkama 2 i 3, Deklaracija podržava „sovjetski zakon o anuliranju (poništenju) zajmova koje su zaključile vlade cara, vlastele i buržoazije, izražavajući uvjerenost da će sovjetska vlast odlučno ići tim putem do *potpune pobjede međunarodnog radničkog ustanka protiv jarma kapitala*“.

Programska je poanta Deklaracije zagovaranje „demokratskog mira među narodima, bez aneksija i bez kontribucija, na temelju slobodnog samoodređenja nacija“. Jednako je tako važna i Deklaracija o pravima narodā Rusije (1917) u kojoj se proklamiraju principi „otvorene i časne politike, koja vodi ka potpunom uzajamnom povjerenju narodā Rusije“, ka federativnom savezu koji se temelji na „ravnopravnosti i suverenosti narodā Rusije“, te na „pravu narodā Rusije na slobodno samoopredjeljenje, sve do otepljenja i stvaranja samostalne države“.

Programske intencije revolucije konkretiziraju se u nizu dekreta, koje je proklamirala prva sovjetska vlada. Tri su najvažnija:

1) *Dekret o miru* (26. oktobra) koji je pozivao „sve zaraćene strane i njihove vlade da započnu trenutačne pregovore o pravednom, demokratskom miru.“

2) *Dekret o zemlji* (26. oktobra) koji je obznanio da se „zauvijek ukida privatno vlasništvo nad zemljom“ i da će zemlja „postati vlasništvo cijelog naroda i prijeći na korištenje svih onih koji je obrađuju.“

3) *Dekret o nacionalnom pitanju* (2. novembra) koji je proglašavao punu jednakost i prava svih naroda na „slobodno samoodređenje, do otcjepljenja i stvaranja neovisne države.“²

Tako je Ruska revolucija započela demontiranje cijele stare imperijalne zgrade, ukidanjem njezina unutarnjega velikoruskoga unitarnog ustrojstva, njezinih vanjskopolitičkih osvajačkih pretenzija, njezine posvemašnje podređenosti stranom, napose francuskom bankarskom i industrijskom kapitalu zbog čega je s

² Slijedili su i drugi važni dekreti Sovnarkoma (Sovjeta narodnih komesara): Dekret o radničkoj kontroli (14. studenoga) određivao je da tvornicama trebaju upravljati „svi radnici tog određenog poduzeća putem svojih izabranih tijela“ u kontekstu „planirane regulacije nacionalne ekonomije“; dekret o participativnoj demokraciji (22. novembra) zaključio je da „pravo birača da opozovu one koji su izabrani“ čini „fundamentalno načelo prave demokracije.../u/ svim predstavničkim tijelima bez iznimke“.

Dva dekreta o emancipaciji žena (16. i 18. decembra) koji su proglasili punu jednakost muškaraca i žena, čineći razvod automatskim na zahtjev bilo kojeg supružnika te, ozakonjujući djecu rođenu izvan braka.

Bilo ih je još mnogo tijekom iduće tri godine: dekret koji je ukidao stari pravosudni sustav i osnivao narodne sudove, dekret koji je garantirao vjersku slobodu, ali je zabranjivao vjersku indoktrinaciju u školama; dekret koji je legalizirao pobačaj na zahtjev (prvi u svijetu): dekret koji je legalizirao homoseksualnost (još jedan prvi). (vidi *Faulkner*, op. cit, str. 223-224).

pravom ustvrđeno da je carska Rusija bila „poluimperij, polukolonija“ (Deutscher).

Sva vlast sovjetima: početne dileme

Kada je 23. septembra 1917. godine Petrogradski Sovjet izabrao Trockoga za svog predsjednika, novi je čelnik prisegao: „Svi smo mi partijski ljudi, i više nego jednom ćemo doći u sukob. Ali rukovodit ćemo radom Petrogradskog Sovjeta u duhu zakonitosti i pune slobode za sve partije. Ruka Prezidija nikad neće poslužiti za potiskivanje manjine“ (vidi Deutscher, 1975: 171).

Dan nakon prevrata kojim su sovjeti preuzeli punu vlast, održan je Sveruski kongres sovjeta, u kojem su boljševici, zajedno sa svojim partnerima lijevim socijal-revolucionarima, imali tročetvrtinsku većinu. Većina menjševika osudila je ustanak, kvalificirajući ga „zavjerom“, „uzurpacijom“ i „opsadnim stanjem“. Dio menjševika predlagao je formiranje koalicijske vlade boljševika, menjševika i socijal-revolucionara. Boljševici su njihov prijedlog odbili, a Trocki se na menjševike obrušio s gnjevnim prezirom: „Naš je ustanak pobjedonosan. A sada nam kažu: Odrecite se svoje pobjede, pokorite se, napravite kompromis. S kim, pitam vas, treba da napravimo kompromis? S onim malim bijednim grupicama ... zar da s njima kao ravnopravnim partnerima milijuni radnika i seljaka ... zaključuju sporazum... Vi ste bijedni, izolirani pojedinci. Bankrotirali ste. Odigrali ste svoju ulogu. Idite onamo kamo spadate: na smetlište povijesti!“ (Deutscher, 1975: 186).

Samo dan nakon preuzimanja vlasti, dakle, novi narodni komesar Trocki grubo krši svoju prisegu o „punoj slobodi svih stranaka“, ne važući smisao i težinu svojih riječi. Proklinjući svoje menjševičke protivnike s kojima je godinama surađivao i prijateljevao, u pozi pobjednika i manirom ekskomunikacije, pribjegava goloj tiraniji većine. Da se boljševička partija nije

mogla lako pomiriti s tim tipom isključivosti, svjedoči činjenica o silnoj nelagodi u toj još uvijek socijaldemokratskoj partiji koja se iskazuje u veoma snažnom raspoloženju u njezinu vodstvu da se postigne sporazum s menjševicima i formira zajednička vlada. To je raspoloženje došlo do izražaja 2. novembra na sjednici Centralnog izvršnog odbora Sovjeta, na kojoj su boljševički „izmiritelji“, prekršivši stranačku stegu, zajedno s menjševicima, zahtijevali da se raspusti čisto boljševička i formira koalicijska sovjetska vlada. Čak su popustili i pred političkom ucjenom menjševika da u zajedničkoj vladi ne mogu biti ni Lenjin ni Trocki! Kada ih je sutradan Centralni komitet boljševičke partije prozvao zbog partijske nediscipline, „izmiritelji“ (šest najznačajnijih članova vlade, odnosno ukupno 10 članova CK) nisu su odmah predali nego su „odgovorili kolektivnom ostavkom na članstvo u Centralnom komitetu i vladi. Opravdali su svoj korak oštrim prosvjedima protiv upornog nastojanja partije na isključivo boljševičkoj vladi. Takva vlada, izjavio je Nogin u njihovo ime, ‘može se održati na vlasti samo pomoću političkog terora’. To bi dovelo do ‘neodgovornog režima’ i ‘isključilo bi masovne organizacije proletarijata iz rukovođenja političkim životom’“ (Deutscher, 1975: 195-198).

Koliko god to upozorenje bilo promašeno u konkretnom kontekstu, kada su menjševici zapravo rušili ne samo boljševičku vladu, nego i odbijali da djeluju kao stranka unutar sovjetskog režima, nema nikakve dvojbe da je bilo dalekosežno opravdano, da je proročki ocrtalo kapitalnu opasnost poistovjećivanja jedne partije s državom. Jer vlast samo jedne partije, vidjeli su već tada neki boljševički prvaci, može se održati „samo pomoću političkog terora“.

No usprkos tvrdom diskursu Lenjina i Trockoga protiv menjševika i vlastitih „dezertera“, te premda nisu htjeli dijeliti izvršnu vlast s menjševicima, obojica su inzistirali da menjševici i socijal-revolucionari budu zastupljeni u sovjetimama razmjerno

njihovoj snazi. Nisu otklanjali ni mogućnost buduće koalicije s menjševicima pod povoljnijim uvjetima, ali tek nakon okončanja već započetog građanskog rata.

Sovjetski režim u uvjetima građanskog rata i vanjske vojne intervencije

Odmah po formiranju sovjetske vlasti započela je vojna pobuna protiv nje. Sve do kraja 1920. godine, novi je sovjetski režim bio u doslovnome „opsadnom stanju“, pod stalnim vojnim udarima brojnih unutarnjih i vanjskih neprijatelja. Na njega je organiziran pravi križarski klasni rat čak 14 zemalja da se skrši „boljševička kuga“, odnosno ponište rezultati radničko-seljačke revolucije.

Fascinantno odolijevanje sovjetskog režima, napadnutog sa svih strana, bjelodano pokazuje da taj režim nije bio puka urotnička uzurpacija skupine radikalnih desperadosa, unaprijed osuđenih na propast, nego autentičan izraz *narodne revolucije*, temeljnih htijenja eksploatiranih masa seljaštva, radništva i neruskih potlačenih naroda. Upravo se u toj kritičnoj fazi (1918-1920) pokazuje da boljševička/komunistička **Partija je bila i produkt i tvorac revolucije** (Boffa, 1976: 150; istaknuo - D. L), u smislu već navedene lucidne opaske da ju je krasila sposobnost prepoznavanja želje masa; sposobnost da ... njima **rukovode tako što su znali kako da ih slijede**.

U krajnje nepovoljnim okolnostima, sovjetski režim se nije imao prilike iskazati u svojoj zamišljenoj demokratskoj i konstruktivnoj ulozi, nego se održanja radi, morao profilirati posve militaristički, nasuprot izvornoj intenciji o novom režimu kao „tipu države bez birokracije, bez policije i bez stajaće armije“ (Lenjin). Umjesto „demokratskog mira među narodima“ i pravnoga unutrašnjeg mira demilitarizacije, formira se nova ogromna ruska armija, koja će na kraju građanskog rata narasti

na čak 6 milijuna pripadnika. A umjesto države bez policije, stvara se svemoćni i sveprisutni aparat političke policije koji se „crvenim terorom“ brani od „bijelog terora“ neprijatelja svih vrsta. Sve su institucije režima militarizirane, uključujući i samu boljševičku partiju, kao *conditio sine qua non* golog preživljavanja.

Na primjeru odnosa ujedinjenih snaga zapadne civilizacije – ne samo liberala i konzervativaca, nego i većine reformskih socijalista – spram Lenjina, kojega jednodušno proglašavaju svojim arhineprijateljem, može se možda ponajbolje dokučiti dubina rascjepa što ga je na simboličkom i političkom planu izazvala Ruska revolucija. Lenjin je u njihovim očima višestruki veleizdajnik. Veleizdajnik buržoaske civilizacije jer dovodi u pitanje svetinje privatnog vlasništva i bankarskog kapitala; „njemački agent“ i veleizdajnik majčice Rusije jer je Brest-Litovskim mirom predao trećinu ruskog teritorija njemačkom carstvu³; veleizdajnik ruske nacionalne ideje jer je razgradio rusko carstvo i omogućio neruskim narodima pravo na formiranje nacionalnih država i otcjepljenje (primjer Finske); kao vrhunac svega, veleizdajnik je bijele rase jer je pozvao porobljene narode Azije i kolonija da se dignu protiv reakcionarne Europe (čuven je njegov članak *Napredna Azija, reakcionarna Europa*).

Koji su mogući potencijali sovjetskog sustava, ima li ikakvog smisla Lenjinova teza, u odgovoru Kautskome, da je „sovjetska vlast tisuću puta demokratskija od najdemokratskije buržoaske

³ „Boljševici su 3. marta 1918. s Nijemcima sklopili ‘sramotni mir’ u Brest-Litovsku. Rusko je carstvo izgubilo Finsku, ruski dio Poljske, baltičke zemlje i Ukrajinu [...] Zemlja je izgubila 32 posto teritorija, 34 posto stanovništva, 54 posto industrije, 89 posto rudnika ugljena. Mir je bio toliko ponižavajući da je partijski vrh zamalo odlučio ponovno započeti rat s Njemačkom. Lenjin je to uspio spriječiti, sa samo jednim glasom razlike. Njegovi njemački financijeri mogli su biti zadovoljni. S ruskim carstvom kao europskom silom bilo je gotovo“ (Mak, 2010: 206).

republike“? O tome nije moguće suditi naprosto empirijski, jer sovjetske vlasti u toku izvanrednog stanja nije bilo, niti je moglo biti. Kao i u svakome izvanrednom stanju, na djelu je bila diktatura u ime sovjetske radničko-seljačke vlasti. Boljševici su bili uvjereni da je to stanje iznuđeno i privremeno, samo nužan preduvjet za izbijanje međunarodne pobune protiv jarma kapitala. Kada se ta prepostavka pokazala iluzornom, bili su strateški poraženi, unatoč vojnim uspjesima.

Sva vlast sovjetima ili Partiji?

Usporedo s X kongresom SKP(b)-a, 1. marta 1921, istupili su sa svojim revandikacijama kronštatski mornari i vojnici petrogradskog garnizona. Javno su istaknuli slijedeće zahtjeve: da se organiziraju novi izbori za sovjete, da se ponovno uspostavi sloboda govora i štampe za lijeve partije, sloboda okupljanja za radničke sindikate i ruralna tijela, ukidanje komunističkih ćelija u armiji i mornarici, ukidanje prisilnog oduzimanja žita i uspostava slobodnog tržišta.

Umjesto dijaloga, boljševička je vlast odgovorila surovom represijom, ideologijskim denunciranjem mornara kao „bjelogardejskih pobunjenika“. Na prve topovske salve crvenoarmejska 8. marta protiv kronštatske tvrđave, mornari su odgovorili proklamacijom preko radija:

„Ispucan je prvi topovski pucanj. ‘Feldmaršal’ Trocki, okaljani krvlju radnika, prvi je zapucao protiv revolucionarnog Kronštata koji se digao protiv autokracije Komunisti radi ponovne uspostave istinske vlasti Sovjetā... Mi ćemo ili pobijediti ili ćemo propasti pod ruševinama Kronštata, boreći se za pravednu stvar radničkih masa. Živjela vlast Sovjetā! Živjela svjetska revolucija!“ (Shub, 1972: 307)

Surovo gušenje opravdanih i legitimnih zahtjeva flote i garnizona u Petrogradu ključni je trenutak izrođavanja radničko-

seljačke vlasti sovjeta i gušenja participativne demokracije. Kronštatska komuna vojno je slomljena 18. marta 1921, na pedesetu obljetnicu Pariške komune.

Istinska vlast sovjeta više nikada nije uspostavljena. Nasuprot od svakog sadržaja ispražnjenom sovjetskom sustavu radničko-seljačke vlasti, u kojemu su i dotada dominirali „komunistički komesari“, sada se Partija uzdiže u jedino i najviše utjelovljenje povijesne misije proletarijata. Time boljševici završavaju svoju transformaciju u Komunističku partiju, ideologijski rigidnu, organizacijski monolitnu i centraliziranu formaciju. Uzimaju sebi za pravo da zabrane djelovanje svih preostalih lijevih stranaka⁴, a unutar sebe uguše demokraciju, pravo na slobodnu raspravu uključujući i formiranje programskih frakcija.

Ispunilo se navedeno sumorno Jaurèsovo proročanstvo kako su revolucionari osuđeni na to da „od smrti traže da oko njih napravi onu prisnu jednoglasnost za kojom vapiju“ zato da bi „očuvali netaknutom svu svoju snagu djelovanja, da je ne bi uludo proharčili“.

Godina 1921. jest *point of no return* Ruske revolucije. Tako su Lenjin i Trocki militarističkim sredstvima izvršili političko samoubojstvo kao radnički tribuni. Umjesto „demokratske diktature radnika i seljaka“, u pluralnom ambijentu radničkih i seljačkih stranaka, slobodne štampe i žive demokratske javnosti, uspostavlja se teroristička vlast Komunističke partije.

Opora je povijesna ironija da se upravo Trockome, miljeniku i vođi petrogradskog radništva 1917, dogodilo da tijekom

⁴ Tokom 1922. godine „sankcionirano je postojanje samo jedne partije u Sovjetskoj Rusiji. U tom smislu izjasnio se XI. kongres komunista, koji je održan u Uskovi koncem ožujka i početkom aprila 1922: ‘Ruska komunistička partija’, stoji u jednoj od njegovih rezolucija ‘ostala je jedina zakonita partija u zemlji’ [...] Ima više Lenjinovih pisama iz toga razdoblja u kojima od svojih suradnika traži da ‘pojačaju represiju’, osobito protiv menjševika“ (Boffa, 1985: 139).

surovoga građanskog rata (1918-1920) izgubi osjećaj solidarnosti s radničkim zahtjevima 1921, da umjesto pregovora i otvorene rasprave bezobzirno posegne za vojnom silom te od revolucionarnog tribuna postane „feldmaršalom“ boljševičke represije nad radništvom.

Paradoks je potpun! Nakon pobjedonosnog rata protiv unutrašnje vojne pobune i vanjske agresije, sovjetska vlast je dobila priliku da napokon postupno iskorači iz nametnutog izvanrednog stanja, u kojemu je zacijelo bilo moguće razumjeti i opravdati već spomenuto Jaurèsovo upozorenje da „oni koji upravljaju tim golemim pothvatom nemaju vremena da pridobijaju otpadnike, uvjeravaju svoje protivnike. Oni ne mogu voditi mnogo računa o duhu rasprave“. Ali kad je najteže prošlo i nametnula se nužnost normalizacije sovjetskog režima radničko-seljačke vlasti, boljševici propuštaju jedinstvenu priliku da „pridobijaju otpadnike“, da povedu računa o „duhu rasprave“. Ali istodobno ipak djelomično shvaćaju lekciju i napuštaju „ratni komunizam“ i uvode tzv. Novu ekonomsku politiku (NEP), kojom izlaze u susret barem ekonomskim revandikacijama kronštatskih pobunjenika.⁵

Svi Lenjinovi (1921-1923) i Trockijevi (1923-1927) i Buharinovi (1924-1929) kasniji pokušaji reformiranja i

⁵ Treba napomenuti i to kako u sklopu nove političke i ekonomske orijentacije, sovjetski režim razvija 1922. i veoma intenzivnu zakonodavnu aktivnost, s ambicijom stvaranja novoga „revolucionarnog prava“: „... pripremljeni su i donešeni krivični zakonik i građanski zakonik, nov agrarni zakon i nov zakon o radu. Pratila ih je reforma sudstva koje je objedinjeno u jedinstven sustav s tri instancije: narodni sudovi, gubernijski sudovi i Vrhovni sud republike. Ukinuti su pak revolucionarni sudovi i administrativni sudovi, koji su bili gotovo jedina pravna tijela što su funkcionirala za vrijeme građanskog rata. Ustanovljeno je Državno tužilaštvo, sa zadaćom da bdi nad poštivanjem zakona i da istodobno obavlja funkciju tužilaštva. Napokon, za obranu optuženih priznat je i reguliran sustav odvjetništva“ (Boffa, 1985: 140).

demokratizacije jednostranačke diktatorijalne vlasti pokazali su se nužno bezuspješnim. Premda su gorljivo htjeli, nisu ni znali ni mogli razdvojiti svoju „privatnu“ Partiju od političke države, bez čega nikakva demokracija nije moguća.

U vrijeme Lenjinove bolesti i odsutnosti, u aprilu 1923. godine održan je XII kongres boljševičke partije, na kojemu je uvodno slovo održao tada najugledniji Lenjinov suborac Zinovjev. Skupu se obratio znakovitim riječima, koje se više nikada neće čuti od bilo kojeg komunističkog prvaka: „Gorak je okus u ustima nas starih boljševika – ostali smo sami...“

Kritičke pouke Ruske revolucije

Težnja radničko-vojničkih-seljačkih masa da kroz sovjete, kao oblik neposredne demokracije, izraze svoj politički subjektivitet, prema Lenjinovim je analizama, napose u *Državi i revoluciji* autentičan izraz marksističke teorije o odumiranju države. Teorije koja je izvedena iz pionirskog iskustva Pariške komune 1871. godine, za koju je Marx ustvrdio da je „najzad pronađeni politički oblik za ekonomsko oslobođenje rada“.

Sovjeti u Rusiji (baš i kao moćan pokret radničkih savjeta u Zapadnoj Europi) najprije su bili spontani izraz samodjelatnosti eksploatiranog radništva (u ruskim uvjetima i seljaštva). Lenjin ih je definirao kao „demokratsku diktaturu radničke klase i seljaštva“. No, kako bilo kakva diktatura, ma i radničko-seljačka, može biti demokratskija od demokracije, ma i liberalne? Očito samo tako da se liberalna demokracija i parlamentarizam smatraju pukim prividom, iza kojeg se krije klasna diktatura „gospodara mača, kapitala i zemlje“. Optužba nije neosnovana, s obzirom na činjenicu da u onodobnoj liberalnoj demokraciji politička prava nisu bila opća, nisu pripadala svima, da su proleter i kao klasa bili isključeni iz političke zajednice. Sovjeti ili komune oblik su samoorganizacije proleterijata, koji kroz njih preuzima svu vlast,

a svoju klasnu diktaturu iskazuje kroz isključivanje razvlaštene klase kapitalista i zemljoposjednika iz političke zajednice.

Programska teza „sva vlast sovjetima“, nasuprot tezi „sva vlast parlamentu“, kao da je samo prva radnička, a druga samo buržoaska, nije teorijski održiva kao zagovor višeg tipa demokracije. Spontane emancipacijske zamisli radničke klase, koje su i Marx, a nakon njega, i Lenjin, digli na razinu principa „odumiranja države“, nisu teorijski utemeljene.⁶ Ispod su razine uvida u bit države kao temeljnoga pravopolitičkog projekta moderne epohe (Lalović, 2008), kako su ga definirali klasični mislioci moderne od Bodina i Hobbesa do Hegela. Da su te uvide uvažili, Marx, Engels i Lenjin bi zacijelo shvatili da država nije zlo nego uvjet mogućnosti čovjekova pravnog subjektiviranja, a da je tzv. odumiranje države, ne samo iluzorna nego i krajnje opasna teza jer ukidanje, ma i postupno, Levijatana ne vodi u neposrednu demokraciju, nego naprotiv u ne-poredak Behemota, u ne-poredak totalitarnog imperija.

Prva pouka Ruske revolucije stoga glasi: alternativa nipošto nije ili parlament ili sovjeti. Nema pune demokracije bez parlamenta, ali ni samo s njime. Tip vlasti kao što su ruski sovjeti ili radnički savjeti može biti važan oblik neposredne demokracije, kao neophodan korektiv posredničke parlamentarne demokracije i oligarhizacije političkih stranaka.

Iz te pouke izravno proistječe još jedna. U uvjerenju da doba liberalne demokracije i parlamentarizma definitivno pripada

⁶ Evo jedne tipične „marksističke“ vulgarizacije: „... država nije ništa drugo do mašina za ugnjetavanje jedne klase od strane druge, i to u demokratskoj republici ništa manje nego u monarhiji; u najboljem slučaju *država je zlo*, koje proletarijatu, kad on pobijedi u borbi za svoju klasnu vladavinu ostaje u nasljeđe; i on će, isto kao i Komuna, morati odmah što više da potkreše najgore strane tog zla, dok neko novo pokoljenje, izraslo u novim slobodnim društvenim uvjetima, ne bude u stanju da *odbaci svu tu starudiju državnosti*“ (Marx/Engels, 1979: 169).

prošlosti, komunistički je pokret kobno zazvao na političku scenu radikalno protudemokratski, protuliberalni, protuparlamentarni i protusocijalistički fašistički masovni pokret, koji je poništio ne samo sve civilizacijske dosege političkog liberalizma i političkog pluralizma, nego i socijalističke i sindikalne organizacije radničke klase, kao i dotada izborna socijalna prava radnog stanovništva. U svojoj revolucionarnoj gorljivosti, komunističke partije su u kritičnim razdobljima odbacile čak i taktičku suradnju s reformističkim socijalističkim i socijaldemokratskim strankama te tako otvorile prostor za nastupanje i pobjedu najreakcionarnijih snaga kapitalističkog sustava, najprije u Italiji a potom i u Njemačkoj (ali i autokratskih režima u većini europskih zemalja). Umjesto „revolucije protiv kapitala“ (kako je Rusku revoluciju označio Gramsci), s kojom je trebao započeti svjetski proces „socijalističke preobrazbe društva“ i socijalne emancipacije potlačenih od jarma kapitala, nastupilo je doba kontrarevolucije i potpune prevlasti kapitala nad radničkom klasom.

Pouka je, dakle, sljedeća: komunistička revolucionarna intrasitentnost kao vansistemske snage, kao države u državi (u smislu čuvenoga Titova iskaza na sudu da „priznaje samo sud svoje Partije“), svojim klasnim sektaštvom i militarističkim duhom bitno slabi pravne snage države i potencijale demokracije pred militarističkim nastupom desne masovne nacionalističke revolucije.

Treća je pouka najočiglednija. Ruska nam revolucija prva pokazuje sjaj i bijedu komunističkih partija. Iskustvo koje će se nakon toga potvrditi i u svim drugim zemljama, napose onima koje su provele revolucije pod vodstvom tih partija. Prednost se komunističkih partija, kao tipa revolucionarne organizacije, očituje u djelotvornosti u rušenju sustava klasne eksploatacije i nacionalnog porobljavanja, barem u autokratskim režimima. Ali nakon osvajanja vlasti i uspostavljanja nominalno radničko-

seljačke države, pokazuje se, bez iznimke, da su upravo komunističke partije, u svojoj oholoj pretenziji da budu najvišim utjelovljenjem radničke klase i spekulativnim subjektom socijalne emancipacije, glavna i nepremostiva zapreka da sami radnici i radne mase uspostave realni režim slobode, jednakosti i bratstva. A takvog režima ne može biti bez pravne države, koja je pak nemoguća ako je država svedena na privatni posjed jedne stranke (ili više njih).⁷

Treća je pouka slijedeća: rascjep u međunarodnome radničkom pokretu između III komunističke i II socijalističke i socijaldemokratske internacionale, između revolucionarnoga i reformističkog krila međunarodnoga radničkog okreta, naposljetku je premošten u korist reformista. Ali umjesto idejnoga i političkog trijumfa socijalne demokracije, urušavanje „sovjetskog“ lagera 1990/91. godine dovelo je do sumraka radničkog pokreta u cjelini i do hegemonije novoga liberalizma, koji je poharao kolektivne identiteta i emancipacijske projekte.

Do kada, ne zna se! Ne valjda do neke nove revolucije?

Staljinistička kušnja Ruske revolucije

Nije li naznačeno izdvajanje negativnih pouka Ruske revolucije puka analitička pedanterija, ako je svakome valjda jasno kako su inicijalne emancipacijske ambicije Ruske revolucije iznevjerene i povijesno arhivirane kao čista, premda, i opasna

⁷ Kada se, primjerice, Komunistička partija Jugoslavije odlučila na svom 6. kongresu 1952. godine preobraziti u Savez komunista, ta je preobrazba obrazložena potrebom, na temelju negativnoga staljinističkog (ne samo ruskoga, nego i domaćega) iskustva, da radnička partija ne smije biti puki instrument birokracije i represivnog aparata, da se mora odvojiti od države. Pritom se, međutim, smetnulo s uma da je problem upravo obrnut: naime, ako je država prvenstveno pravna a ne represivna instanca, tada je državu trebalo spašavati od Partije!

iluzija (Furet)? Zar itko razborit može dvojiti u činjenicu da je tzv. SSSR bio povijesna obmana čudovišnih razmjera - nikada u njemu nije sva vlast pripadala sovjetima, nikada nije bio „slobodni savez slobodnih nacija kao federacija sovjetskih nacionalnih republika“? Usprkos Lenjinovu samozavaravanju, zar nije očito da čak ni u njegovo doba SSSR nije bio „radničko-seljačka država, s birokratskim deformacijama“?

U tom se smislu može dokazivati kako je Staljinova strahovlada (1929.,1953) samo logičan slijed strukturnih i ideoloških prinuda jednoga terorističkog režima, da je teror unutarnja istina i vrhunac komunizma, pa da se dakle nema što raspravljati o povijesnim poukama i baštini Ruske revolucije.

Takvo bi zaključivanje bilo uvjerljivo kada bi se moglo pokazati da je SSSR konačno krahirao upravo zato što je bio radnička, sovjetska i komunistička država. Nasuprot tome, pravi je problem u sljedećem: kako je u ime ideala marksizma-lenjinizma, socijalističke revolucije, komunističkoga besklasnog društva i sovjetske radničko-seljačke participativne demokracije bilo moguće uspostavljanje režima koji je u svim svojim elementima bio najgrublja negacija i marksizma i komunizma i radničke demokracije? Staljinov totalitarni režim koji je uspostavljen kroz enorman rast i jačanje represivnog aparata stajace vojske i policije, nesmiljeni rat protiv vlastitog naroda i doslovno uništenje seljaštva kao klase, kroz gaženje svih ljudskih prava i svođenje radnika na ropski položaj, brutalno gušenje prava neruskih nacija uz neobuzdani velikodržavni ekspanzionizam, proganjanje i same boljševičke partije, čiji su članovi bili masovno hapšeni i ubijani⁸, pretvaranje cijele zeml-

⁸ „Najteže udarce pretrpjela je partija. Od 2.800.000 članova i kandidata, 1934. godine uhapšeno je najmanje milijun, antistaljinista i staljinista, a dvije trećine uhapšenih je pogubljeno. Uništeno je cijelo staro rukovodstvo, od vrha do dna. Nestali su mjesni, oblasni i republički komiteti; od 1.966 delegata Sedamnaestog kongresa partije 1934. godine uhapšeno je 1.108, od kojih je

je u koncentracijski logor – sve su to oznake tipa režima bez povijesnog presedana koji je ne samo do kraja zbiljski poništio nego i idejno osramotio sve inicijalne emancipacijske ambicije Ruske revolucije. Demonska ličnost koja je personifikacija tog tipa režima zaslužuje da se takav režim nazove njegovim mračnim imenom, a sam Staljin najvećim antikomunistom cijelog stoljeća jer je u masovnom uništavanju komunista, ne samo u Rusiji, nadmašio čak i Hitlera („Hitler je mali razbojnik Staljinove epohe“ – kazuje nam Zinovjev u romanu *Polet naše mladosti*).

No, fatalna privlačnost i globalni utjecaj staljinističkog režima ne mogu se objasniti i razumjeti u registru iluzije i obmane. U čuvenoj raspravi s povjesničarom Furetom, veliki politički filozof Claude Lefort pokazao je (2000a)⁹, da staljinistički totalitarizam predstavlja najvažniji politički izum XX stoljeća, kao ideokratski režim koji nudi alternativu neizvjesnostima i kušnjama demokratske revolucije. Ponudio je novu svjetovnu religiju, sa zamannim obrascima kolektivne transcendencije iz plošnosti heteronomne i duhovno prazne egzistencije modernog čovjeka kao proizvođača, potrošača i trgovca u uvjetima nivelirajuće masovne demokracije.

Utoliko se staljinistički režim ne može svesti na ruski primjer ili posljedicu boljševičkog projekta. Totalitarizam nije povijesna epizoda nego trajna i konstitutivna kušnja s kojom se nužno

većina strijeljana; od 139 članova i kandidata Centralnog komiteta, strijeljano je ili prisiljeno na samoubojstvo 110 [...] *Krajem tridesetih godina sovjetski politički sustav više nije bio diktatura partije, a ni vladavina u bilo kojem poznatom smislu*. Iza fasade institucionalnog kontinuiteta vladao je Staljinov autoritet [...] Sve do diktatorove smrti 1953. godine, partija je imala manju vlast od policije, a njen službeni status bio je kudikamo ispod statusa države“ (Cohen, 1980: 323-324; istaknuo – D. L).

⁹ Kao i u brojnim drugim svojim knjigama i člancima (vidi Lefort, 1971, 1976, 1986a, 1986b, 1992, 2000b, 2007, 2001, 2011; vidi i Lalović, 2000).

suočava moderna revolucija jednakosti. Riječ je o uvijek prijeteloj opasnosti spram koje demokracija dokazuje svoju političku vitalnost i invenciju.

Povijesne pouke Ruske revolucije

Kao što se o povijesnim dometima Francuske revolucije ne može suditi tako da se smisao obznane univerzalnih prava čovjeka i građanina sagledava iz perspektive, recimo, francuskog Drugog carstva Napoleona III (1852-1870), tako se ni smisao obznane univerzalnih prava eksploatiranih radnika i potlačenih naroda ne bi smio svoditi na uspostavu Staljinova totalitarnog režima (1929-1953).¹⁰

Izdvojimo i istaknimo četiri povijesne pouke kojima se Ruska revolucija upisala u oblikovanje *transnacionalne pravne kulture* u kojoj „pravo u važnim aspektima transcendirira politiku“ (Berman, 1983: 9).

Prvo, ništa manje nego na kraju Velikog rata, „najzločinačnijeg od svih ratova“, i danas nakon cijelog stoljeća, u doba neoliberalnoga neoimperijalizma, uvodno navedena temeljna *protumperijalna* poruka *Deklaracije o pravima radnoga i eksploatiranog naroda*, zvuči kao prvorazredan emancipacijski postulat. Imam na umu poziv na odlučnost da se „čovječanstvo istrigne iz pandži financijskog kapitala i imperijalizma“, da se u potpunosti raskine s „*barbarskom politikom*“

¹⁰ Poslije pola stoljeća od Ruske revolucije, 1967, Deutscher je ustvrdio: „U očima ljudi ovaj period od pedeset godina mahom je jednostavno diskreditovao revoluciju, ali nju neće rehabilitovati Romanovi koji bi eventualno ponovo došli na presto“ (Dojčer, 1971: 55). O simboličkoj diskreditaciji Ruske revolucije, pa i kolektivnog samopoštovanja suvremene Rusije, zorno svjedoči činjenica da Lenjingradu nije nakon sloma SSSR-a vraćeno njegovo prethodno ime Petrograd (po Petru Velikome), nego njegov prvotni germanizirani naziv Sankt-Peterburg/StPetersburg. Ima i gorih od Romanova!

buržoasko civilizacije, koja je blagostanje eksploatatora i malog broja izabranih nacija gradila na porobljavanju stotina milijuna radnog stanovništva u Aziji, u kolonijama uopće i u malim zemljama“.

Drugo, mir kao najviša vrednota i temeljno pravno načelo međunarodnog poretka primarna je civilizacijska zadaća marksističkog socijalizma s uvjerenjem koje je još Engels svojedobno (1891) izrazio, analizirajući iskustvo Pariške komune, da će „savez radnika svih zemalja najzad iskorijeniti ratove“, i to tako da se „nasuprot starom društvu s njegovom ekonomskom bijedom i njegovim političkim bezumljem, stvara novo društvo, čiji će međunarodni princip biti - *mir*, jer će kod svakog naroda vladati isti princip – *rad!*“ (Marx, Engels, 1977: 6).

Treće, Ruska je revolucija obznanila kako su internacionalistička solidarnost i federativni savez ravnopravnih i suverenih naroda, i njihovih nacionalnih država, temelj istinske socijalističke politike i jedina moguća osnova Sjedinjenih Socijalističkih Republika Europe. Čak i više od toga, o čemu svjedoči Lenjinova izvorna ideja da se nova inkluzivna sovjetska nadnacionalna republika nazove *Savez sovjetskih republika Evrope i Azije* (Boffa, 1985: 165).¹¹

Četvrto, svojim se pravnim postulatima revolucionarni socijalizam, po mjerodavnom sudu, afirmirao kao nova svjetovna religija, u epohalnom natjecanju s „liberalnom demokracijom koja je bila prva svjetovna religija u zapadnoj povijesti“ (Berman, 1983: 32). Proklamacijom nove kategorije ljudskih prava, socijalnih prava, Ruska se revolucija upisala u povijest

¹¹ Prema Buharinovu obrazloženju te ideje: „Sovjetska se Rusija politički nalazi između dvaju divovskih svjetova: između kapitalističkog imperijalističkog svijeta Zapada, na žalost još uvijek snažnog, i kolosalne populacije Istoka koja je stupila u proces sve intenzivnijeg revolucionarnog vrenja... (Ona) stoji između tih dviju golemih snaga koje u značajnoj mjeri predstavljaju jedna drugoj protutežu“ (op. cit.).

zapadne pravne tradicije, u politiku ljudskih prava.¹² Po mom sudu, ostaje otvorenim pitanje mogu li se ta prava trajno osigurati samo u sklopu „socijalističke preobrazbe društva“, kao što su bili uvjereni ruski revolucionari, ili ih je ipak moguće ne samo proklamirati nego i ozbiljiti u tzv. socijalnoj državi.

Kada nakon cijelog stoljeća od Ruske revolucije pokušavamo prosuđivati smisao njezina osnovnoga protumperijalnoga revolucionarnog impulsa, njezina programatskog zalaganja za demokratski mir među narodima, za prava radnih ljudi i potlačenih malih nacija, čini se da je taj impuls i danas životvoran i da ga valja uvažiti kao mjerodavni pravni i civilizacijski standard nasuprot barbarstvu kako kapitalističkoga tako i „socijal“-staljinističkog imperijalizma, te globalnoj militarizaciji svijeta.

Literatura:

- Berman, Harold J, 1983: *Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition*, Harvard University Press, Cambridge Mass./London.

- Bettelheim, Charles, 1974: *Les luttes de classes en URSS. 1ère période 1917-1923*, knj. I, Maspero/Seuil, Paris.

- Boffa, Guisepe, 1985: *Povijest Sovjetskog Saveza*, sv. I, Otokar Keršovani, Opatija.

- Deutcher, Isaac, 1975: *Trocki. Naoružani prorok*, knj. I, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.

¹² „Boljševici su donijeli vrlo napredno socijalno zakonodavstvo, koje je predviđalo plaćeno bolovanje, plaćene godišnje odmore, porodijski dopust za žene; no, kakva su smisla sve te zakonske povlastice imale kad nije bilo čak ni dostatno kruha“ (Boffa, 1985: 126).

- Dojčer, Isak, 1971: *Nedovršena revolucija*, Centar za društvena istraživanja pri Predsedništvu SKJ, Beograd.
- Družić, Ivo, 2010: *Prosvijećeni industrijalizam*, Politička kultura, Zagreb.
- Carr, Edward Hallett, 1984: *Ruska revolucija. Od Lenjina do Staljina 1917-1929*, Globus, Zagreb.
- Faulkner, Neil, 2017: *Povijest Oktobarske revolucije*, Fraktura, Zagreb.
- Furet, François, 1997: *Prošlost jedne iluzije. Ogled o komunističkoj ideji u XX. stoljeću*, Politička kultura, Zagreb.
- Hobsbawm, Eric John, 2009: *Doba ekstrema*, Zagrebačka naklada, Zagreb.
- Jakovina, Tvrtko, 2017: Prilog feljtonu „Crveni dolaze; 100 godina od Oktobarske revolucije“ (u šest nastavaka), *Jutarnji list*, 8. 11, str. 12-13.
- Lalović, Dragutin, 2008: *Države na kušnji*, Disput/NZCH, Zagreb.
- Lalović, Dragutin, 2000: Demokratska invencija pred totalitarnim izazovom. Lefortov poziv na promišljanje političkoga (predgovor knjizi: *Lefort*, 2000b, str. 7-41).
- Lefort, Claude, 2000a: *Prijepori o komunizmu*, Politička kultura, Zagreb.
- Lefort, Claude, 2000b: *Demokratska invencija*, Barbat, Zagreb.
- Lefort, Claude, 2011: Pojam totalitarizma, *Politička misao* (48) 210-229
- Lefort, Claude, 2007: *Le temps présent. Écrits 1945-2005*, Belin, Paris.
- Lefort, Claude, 1992: *Écrire. A l'épreuve du politique*, Calmann-Lévy, Paris (englesko izdanje: *Writing: The Political Test*, Duke University Press, 2000).
- Lefort, Claude, 1986a: *Essais sur le politique (XIX-XX siècles)*, Le Seuil, Paris.
- Lefort, Claude, 1986b: *The Political Forms of Modern Society: Bureaucracy, Democracy, Totalitarianism*, MIT Press, Cambridge, Mass.

-
- Lefort, Claude, 1976: *Un homme en trop, réflexions sur "L'archipel du Goulag"*, Le Seuil, Paris (pretisak: 1986).
- Lefort, Claude, 1971: *Éléments d'une critique de la bureaucratie*, Droz, Ženeva (skraćeno drugo izdanje: Gallimard, Pariz, 1979).
- Mak, Geert, 2010: *U Europi. Putovanje kroz dvadeseto stoljeće*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Marx, Karl/Engels, Friedrich, 1977: Uvod F. Engelsa u Građanski rat u Francuskoj, *Dela*, sv. 33, Institut za međunarodni radnički pokret/Prosveta, Beograd.
- Marx, Karl/Engels, Friedrich, 1979: Građanski rat u Francuskoj. Prva adresa Generalnog vijeća Međunarodnog radničkog udruženja o Francusko-Pruskom ratu, *Dela*, sv. 28, Institut za međunarodni radnički pokret/Prosveta, Beograd.
- Lenjin, Vladimir Iljič, 1983: *Država i revolucija*, Prosveta, Beograd.
- Mrđević, Dušan (ur.), 1989: *Temelji moderne demokratije. Izbor deklaracija i povelja o ljudskim pravima (1215-1989)*, IRO Nova knjiga, Beograd.
- Pulig, Srećko, 2017: „Crveni Oktobar“, feljton Novosti u povodu stogodišnjice Oktobarske revolucije (u četiri nastavka), *Novosti. Tjednik za racionalnu manjinu*, br. 930-933, 13. X, str. 26-27; 20. X, str. 28-29; 27. X, str. 28-29; 3. XI, str. 26-27.
- Shub, David: 1972: *Lénine*, Gallimard, Paris.
- Souvarine, Boris, 1989: *Staljin*, Globus, Zagreb.
- Suvin, Darko, 2017: *Pouke iz Ruske revolucije: epistemološki pristup* (neobjavljen ogled).
- Trocki, Lav Davidovič, 1973: *Izdana revolucija*, sv. I-II, Otokar Keršovani, Rijeka.
- Ulunjan, Artjom, 2017: Prilog feljtonu „Crveni dolaze; 100 godina od Oktobarske revolucije“ (u šest nastavaka), *Jutarnji list*, 6. 11, str. 26-27.